

מֵאוֹהֶל בִּירְיָעוֹת עוֹרוֹת // וְכֹת יוֹשֵׁב אוֹהֶל וְעַט עוֹרוֹת 14.

המשכן המכוסה יריעות עורות עזים (שמות כז, ז) הוקם בזכות יעקב יושב אהל (בראשית כה, כז) ועט עורות — „ואת ערות גדיי העזים הלבישה על ידי“ (שם כז, טז). בתנחומא מובא: „ומהיכן היו הקרשים? — יעקב אבינו נטע אותם בשעה שירד למצרים, אמר לבניו: בני עתידים אתם להגאל מכאן והקב"ה עתיד לומר לכם משאתן נגאלין שתעשו לו את המשכן, אלא עמדו ונטעו ארזים מעכשיו שבשעה שיאמר לכם לעשות לו את המשכן יהיו הארזים מתוקנים לכם“ 15. את הקשר שבין יעקב ליריעות לא מצאתי במקור אחר.

ח

אָז מָאתִים וְאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה אַבְרָם 16 // אֵיפְנִנְתָּהּ 17 בְּאָדָם וְלוֹ מְחֻפָּרִים
בִּירְתָּהּ 18 מְשֻׁלָּשִׁים לְפָרְסוֹת רַגְלִים 19 // לְטוֹב וְלָרַע אוֹתוֹ מְרַגְלִים 20
גִּיּוֹרְתָהּ לְקַרְסוּלִים מְעֻשָּׂה 21 // לְבַל יִמְעְדוּ בְּקִיבוֹל דְּבָרוֹת עֲשָׂה 21

14. פיוטי ינאי, עמ' קי. 15. תרומה, ט; ת"ב, שם.

16. פיוטי ינאי, עמ' קל; הפיוט הוא מדרש למשנת אהלות פרק א, ט—י; „מאתים וארבעים ושמונה אברים באדם“. גם ר' אלעזר הקליר בפיוט „ואתה אזון“, למוסף יום א של ראש השנה (מחזור רדליהיים תר"ך, עמ' 63), פייט כל דיני ראשי השנה בהקבלה לרמ"ח איברי האדם שבמשנה הנזכרת. לפעמים דבריהם מקבילים. ר"א הקליר הושפע מינאי שלפנינו. מקור הפיוט נעלם. במקורות שונים נזכר שרמ"ח מצוות לא תעשה הם כנגד איברי האדם, עיין פסידר"כ, פיסקא יב, קא, א; בבלי מכות כג, ב; ערוגת הבושם לר' אברהם ב"ר עזריאל, מהדורת א. א. אורבך, ח"א, עמ' 235; ישראל דידזון, A didactic Poem, מאת צהלול בן נתנאל, בשנתן H.U.C.A., כרך ג, עמ' 242, 248; תורה שלמה, חלק טז, שמות כ, עמ' 135, סי' תכט; בנימין דה-פריו, תולדות ההלכה התלמודית, תל-אביב תשכ"ב, עמ' 52. לא מצאתי מדרש מפורט לרמ"ח אברים כמו בפיוטנו.

17. איפננתה — עשית, יצרת וחיקנת, פועל מצוי בפיוטי א"י הקדומים, עי' מ. זולאי, עיוני לשון, עמ' קעא.

18. ביררתה — חיוקת וקבעת שלושים אברים בפרסת כל רגל, ומצוי הפועל בלשון חז"ל: „קנקנים ברורים“ (ב"ר נה, ב, עמ' 585); עי' מ. זולאי, שם, עמ' קעח.

19. „שלשים בפיסת הרגל“ — משנה אהלות, שם; עי' למעלה בפרק „משנה“, עמ' 10, הערה 67.

20. הפייטן דורש רגלים — מרגילים, רגליו של אדם „מרגילים“ — מוליכים, מלשון „רגל“ — ללכת בדרך טובה או רעה, מעין דברי הלל: „הוא היה אומר למקום שאני אוהב שם רגלי מוליכות אותי... אמר רבי יוחנן רגלתי דבר איניש אינן ערבין ביה לאתר דמיתבעי תמן מובילין יתיה“ (סוכה נג, א); עי' ח. ילון, „ממדרשות לפיוטות“, בקונטרסים לענייני לשון, שנה ב, עמ' 6.

21. עשרת האברים שבקרסול (לפי משנת אהלות „עשרה בקרסול“) רומזים שרגלי האדם לא ימעדו בשמירת (= קיבול) עשרת הדברות, ובפיוט ר"א הקליר: „שי מוספי יום עשרת, כמו עשרה בקרסוליהם“.

- דיפקתה לשוקים בשנים // פי לפי העוצב שָכַר פי שָנִים 22
 היתגיתה בארכו[בותיו חמשה] // ... צדת ספרים חמשה 23
 [ו]...מאח[ד לירד] // להודיע 24...
 [ז]מנ[תה] ל[קו]ט[ל שלשה] // ... משולשה 25
 חרטה עשרים ושתים צלעות // כבין נידה לנידה ממצעות 26
 טיפסתה מישלושים לפסות נדיים // שאת משולשים מנדיים לנדיים 27
 יצרתה מישניים לקנה // קול נעשה ונישמע ולא [נשג]ה 28

22. שני האברים שבשוק (במשנת אהלות: "שנים בשוק") רומזים כי לפי העוצב — הפעולה והמעשה הטוב — יקבל האדם שכר פי שנים; הפייטן רומז אולי לפסוק במשלי יד, כג: "בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור". ור"א הקליר פייט: "גשים פני תבה שחרית שתי / כמו שתיים בשוקיהם" (בפיוט הנ"ל).

23. חמשת האברים שבארכובה (במשנה שם: "חמשה בארכובה") מותווים — מכוונים לחמשה תומשי תורה; ור"א הקליר שם: "רשומים קרות בו חמשה, כמו חמשה על ברכיהם".

24. במשנת אהלות: "אחד בירך", השלמת הפייטן חסרה בפיוט ור"א הקליר פייט: "דרושים תקוע בכסא אחד, כמו אחד בירכותיהם".

25. זימנתה — צירפת וחברת ("זמן" בלשון הפייטנים = לצרף, לחבר, עי' עיוני לשון, עמ' קצג; ח. ילון, שם) שלשה אברים בקטלית (ראש עצם הירך הסמוך למתניים) לפי משנת אהלות שם: "שלשה בקטלית", הרומזים לשלשה — לתורה משולשת. ור"א הקליר שם: "קרן ימשכו לשלש שלשה / כמו שלשה בקוטליהם".

26. "עשרים ושתים הצלעות המחולקות לשנים — י"א צלעות בכל צד רומזות ל"א יום שבין נדה לנדה. י"א ימים אלה מתחילים אחרי שבעת ימי הנדה. אם האשה ראתה דם אחרי ז' ימים — במשך י"א יום — היא נקראת "זבה", ועליה לספור שבעה ימים נקיים מזובה. ככלות י"א יום אלה היא שוב בחזקת נדה. י"א יום שבאמצע — ימי הזיבה — נקראים בין נדה לנדה; עי' משנה נדה ד, ד; ת"כ זבים פ"ח ג—ד, עט, א; ור"א הקליר שם: "הן מוספי חדש עשתי עשרה / כמו עשתי עשרה צלעותיהם".

27. "שלישים בפיסת היד" (אהלות שם) רומזים לתורה הנקראת "משולשת" — "שלישים" ועוד, שנמסרה מיד ליד — "מכף ידו של הקב"ה לכף ידו של משה" (בראשית רבה א, יא, עמ' 10). עי' פסיקתא דר"כ, בחודש השלישי, דף קה, א: "ד"א בחודש השלישי — התורה משולשת, והאבות משולשים, והשבט שלישי, והחודש השלישי... התורה משולשת — תורה גביאים וכתובים... ומשה שלישי ביניהם וכו'". עי' גם תנחומא יתרו י; בבלי שבת פח, א ובדברי הפייטן להלן (פיוטי ינאי, עמ' רנו): "שאנו שלשים / למנחלים שלישים / בני אבות שלשה / על מוצפן שלשה"; בקרובת ר' אלעזר הקליר ליום ב' דשבועות "ארץ מטה": "כתב שלישים שלישי, לעת געה בחדש השלישי"; בקרובת ר' שמעון בר יצחק "ארח חיים" ליום א' דשבועות: "שלישים כתבת לעם משלשי" ור"א הקליר שם: "ומלכיות וזכרונות ושופרות שלשים / כמו שלשים בפסת ידיהם". טיכסתה — סידרת, זימנת; עי' ח. ילון, "ממדרשות לפיוטות", שם.

28. שני האברים שבקנה, מפיסת היד עד הזרוע, רומזים לבני ישראל שאמרו נעשה ונשמע (שמות יט, ח) והקדימו עשייה (בידיים) לשמיעה.

דרשות „מאחרות“ ונעלמות

כיוונתה משננים למרפק // על שני עולמות מתרפק 29
 לימדנה מאחד לכל ורוע // להאמין בך אחד בעל ורוע 30
 מלאכה [מארכה ל]כתף // להטות לך על ארבע כתף 31
 [נ... תוליות] שמונה עשרה // לכווע בתפילת שמונה עשרה 32
 [ס... תשעה בראש] // למחול לו לתשעה ליקוד ראש 33
 [ערכ]תה שמונה בצואר // כי ברית שמונה בחרב בצואר 34
 פתחתה במפתח לב שישע // להפתח בסדרים שישע 35
 [ציי]נתה חמשה לנקביו // הם לזכר והם לנקבה 36
 [ק]... קומתו בזוקף // כךמות צורת צלמך בתוקף
 [רג]ליו למשה וראשו למעלה // כי רישיונו במשה ובמעלה 37

29. שני האברים שבמרפק (במשנה, שם: „שנים בקנה ושנים במרפק“) רומזים לשני העולמות, עולם הזה ועולם הבא.
30. „אחד בזרוע“ (משנה, שם) רומז לאמונה באל אחד בעל הכוח והזרוע, עדה"כ „לך זרוע עם גבורה“ (תהלים פט, יד).
31. ארבעת האברים שבכתף („ארבעה בכתף“ — במשנה, שם) רומזים שהאדם ייכנע (= להטות) וישתחוה לה' הדר על ארבע כתף — ארבע קצות הארץ (מלשון „כתף ים“ — במדבר לד, יא; „כתף היבוס“ — יהושע טו, ח), או על ארבע כתפות המשכן (עי' שמות כו, יד"ט).
32. עי' באור העניין למעלה בפרק „ירושלמי“ עמ' 254, הערה 8.
33. מ. זולאי הגיה כאן: למחול לו, ור"ל שתשעת האברים (משנה, שם) שבראש רומזים שצריך ליקוד ולהשתחוות למחוללו — ליוצרו שבראו לתשעת ירחים (עיוני לשון, עמ' רמד), ור"א הקליר שם: „זבחי תמידים תקיעות תשע, כמו תשעה שבראשיהם“.
34. „שמונה (אברים) שבצואר“ (משנה, שם) רומזים לשמונת ימי מילה. „כחרב בצואר“ — המתרגל במילה מתחייב בנפשו, כמשה שנקרא „חתן דמים למולות“ (שמות ד, כו), ועי' ב"ר כא, ט, עמ' 203: „ואת להט החרב המתהפכת — ע"ש וליהט אותם היום הבא (מלאכי ג, יט), המתהפכת, שמתהפכת על אדם ומלהטתו מראשו ועד רגליו, אמר אדם מי יציל את בני מאש לזהטת זו, ר' הונא בשם ר' אבא חרב מילה, עשה לך חרבות צורים (יהושע ה, ב).“ ובשמות רבה ה, ח: „חתן דמים למולות. אמרה כמה גדול כח המילה, שחתני היה חייב מיתה, שנתעצל במצות המילה לעשותה, ולולי היא לא ניצל“.
35. „ששה במפתח הלב“ (משנה, שם) רומזים שששת האברים שבלב נפתחים על ידי ששה סדרי משנה. ור"א הקליר: „שם הליכות עולם ששה, כמו ששה בלבביהם“.
36. „חמשה לנקביו“ (משנה, שם) כנוסח משנה כ"י קויפמן (עי' מסכת אהלות מהדורת א. גולדברג, עמ' 12 בהערה); הם הם, כמו הן, הן.
37. קומתו של האדם זקופה ונברא בצלם אלהים, וראשו שלמעלה רומז כי „רשיונו“ — שלטונו בעליונים ובחתוננים; על „רשיון“ במובן שליטה עי' מ. זולאי, עיוני לשון, עמ' רטורטו; מקור דברי הפייסן בב"ר ח, יא, עמ' 64: „ר' יהושע ב"ר נחמיה ... ברא בו ר' בריאות מלמעלה ור' מלמטה, מלמעלה עומד כמלאכי השרת ומדבר כמה"ש ומבין כמה"ש ורואה כמה"ש... ד' מלמטה

[שתי] עור ובשר הלפשתו // ערב עצמות וגידים ספכתו³⁸
[תתה לו] נפש קרואה שמות חמשה // לבקרך בעולמות חמישה³⁹.

ט

אז חמשה צערים היטענתה לאשה // וחמשה דמים טימאיתה באשה
בה ניתן צער עידי ויעבור // נפילה ולידה וגידול בנים⁴⁰
גם חמישת דמים / אשר הם דמים // אדם ושחור ומי אדמה וקקרון פורכום וקמנוג⁴¹
דם אדם כי חטאה על אדם ואדמה פניו / ודם שחור כי השחירה פניו
הדם הדומה למימי אדם[ה] // כי לא העמידתו במימיו והחזירתי לאדמה⁴²
וקקרון פורכום כי כירכמתו וגדעה קרנו // וקמנוג כי כוס מות מונה לו.

מקורות שני המדרשים הכלולים כאן: הקבלת חמשת הצערים לחמשת הדמים ומדרש השמות של הדמים נעלמו ממני.

אוכל ושותה כבהמה... ר' תפדי בשם ר' אחא העליונים נבראו בצלם ובדמות ואינן פרים ורבים, והתחתונים פרים ורבים ולא נבראו בצלם ודמות.

38. עדה"כ: "עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תשככני" (איוב י, יא); עי' ויק"ר יד, ט, עמ' שטו—שטו. 39. עי' באור דברי הפייטן למעלה בפרק "ויקרא רבה" ב, עמ' 135, הערה 11. 40. פיוטי יניי, עמ' קנו; הפייטן מקביל את חמשת הצערים שנענשה בהם חוה לחמשת הדמים המטמאים באשה. מקור דבריו בב"ר כ, ו, עמ' 190: "הרבה ארבה עצבונך—זה צער של עיבור, והרונך—זה צער העידוי; בעצב—זה צער הנפלים, תלדי—זה צער לידה, בנים—זה צער גידול בנים". חמשת הצערים מתאימים בלשונם למדרש ב"ר; עידי (ההריון), עיבור (תחילת העיבור), נפילה (נפלים), לידה וגידול בנים. את חמשת הצערים הזכיר יניי גם להלן בקרובה לבמדבר ה, יא, עמ' קפד: "[קדוש מאז] גזר ח[משה] צע[רים] לאשה". גם המניין מתאים לבראשית רבה, אבל בבבלי עירובין ק, ב: "אמר רב יצחק בר אבדימי עשר קללות נתקלה חוה, דכתיב אל האשה אמר הרבה ארבה—אלו שני טיפי דם, אחת דם נדה ואחת דם בתולים, עצבונך זה צער גידול בנים, והרונך זה צער העיבור" וכו'. באבות דר"נ נ"א פ"א: "וכשם שנגזר על אדם הראשון ג' גזרות, כך נגזר על חוה ג' גזרות" וכו'; עי' גם תרגום יונתן לבראשית ג, טז. בפרקי ר"א פ"ד: "ונתן לאשה תשע קללות ומות". דעת הפייטן מתאימה לבראשית רבה ולא למקורות האחרים. אולם נעלם ממני מקור ההקבלה של חמשת הצערים לחמשת הדמים.

41. לביאור דברי הפייטן עי' למעלה בפרק "משנה", עמ' 12, הערות 79, 80.

42. הביטוי "עמד במימיו" פירושו: עמד באמונתו, התמיד בדרך הישרה (עי' עיוני לשון, עמ' רכו), והפייטן דורש שהוא הדיחה את אדם מהדרך הישרה והחזירתי לאדמה—שגזרה עליו מיתה, והיא נענשה בטומאת מימי אדמה; עי' עוד על הביטוי "עמד במימיו" במאמרו של י. ווארטסקי, "שיירי לשון מגזי המדרש", סיני, כרך מא (תשי"ז), עמ' רכו.